

ROSTISLAV HAVRÁNEK

K NĚKTERÝM OBECNĚ TEORETICKÝM OTÁZKÁM MOŽNOSTÍ TEMPORA RŮSTU SKUPINY I A II PŘI ROZŠÍŘENÉ REPRODUKCI

V soudobé marxistické politické ekonomii dochází k diskusi o tom, zda rychlejší tempo růstu výroby výrobních prostředků ve srovnání s růstem výroby spotřebních předmětů je či není nutnou podmínkou uskutečňování socialistické rozšířené reprodukce. Mnozí ekonomové v této souvislosti uvádějí, že Marx a Lenin dokázali platnost této zákonitosti pro kapitalistickou rozšířenou reprodukci a že vzhledem k obecné platnosti Marxových reprodukčních schémat platí tato zákonitost i v socialistické ekonomice.

Nechci se zabývat názory, které se v této diskusi vyskytly ani rozebírat otázku použitelnosti Marxových reprodukčních schémat pro socialistickou rozšířenou reprodukci. Vyžadovalo by to obsáhlého samostatného rozboru a přesahovalo rámec této studie, v níž chci ukázat jen na některé teoretické možnosti uskutečňování rozšířené reprodukce za předpokladu růstu organického složení kapitálu. Zejména si chci všimnout otázky, zda lze z Marxových, resp. Leninových reprodukčních schémat je d n o z n a č n ě vyvodit závěr, že rychlejší tempo růstu výroby výrobních prostředků je n u t n ý m předpokladem uskutečňování rozšířené reprodukce při růstu organického složení kapitálu.

Domnívám se — a pokusím se to v této studii na několika příkladech ukázat — že takový závěr nelze vyvodit a že naopak rozбором Marxových reprodukčních schémat lze dojít k závěru, že se rozšířená reprodukce teoreticky může uskutečňovat za určitých, a to reálných předpokladů jak při neměnicím se, tak i při rostoucím organickém složení kapitálu nejen tehdy, roste-li výroba ve skupině I rychleji než ve skupině II, ale i tehdy, roste-li výroba v obou skupinách stejným tempem, a dokonce i tehdy, roste-li výroba ve skupině II rychleji než ve skupině I.

Znamená to, že Leninova poučka, že „v kapitalistické společnosti roste výroba výrobních prostředků rychleji než výroba spotřebních předmětů“,¹ je nesprávná?

Nikoli, neznamená. Soudím však, že tuto poučku je třeba chápat jako celkovou tendenci rozvoje kapitalistické výroby, že ji však nelze chápat, jak se někdy činí, jako absolutní podmínku uskutečňování rozšířené reprodukce za předpokladu růstu organického složení kapitálu.

Při rozboru otázky vyjděme z Marxových schémat rozšířené reprodukce. Lenin ve své práci O tak zvané otázce trhů sice v podstatě správně uvádí, že „z uvedeného Marxova schématu nelze učinit žádný vývod o převaze I. kategorie nad kategorií II.“, neboť „obě kategorie se tam rozvíjejí souběžně“,² avšak přesto soudím, že je z hlediska dalšího rozboru účelné důkladně prozkoumat Marxova

schémata a všimnout si zejména toho, z jakých předpokladů v nich Marx vychází a jaké závěry z nich lze vyvodit.

Shrňme výsledky uváděné Marxem v prvním a druhém příkladě schémat rozšířené reprodukce:³

První příklad:

$$\begin{aligned} 4000 + 1000 + 1000 &= 6000 \\ 1500 + 750 + 750 &= 3000 \\ 4400 + 1100 + 1100 &= 6600 \\ 1600 + 800 + 800 &= 3200 \\ 4840 + 1210 + 1210 &= 7260 \\ 1760 + 880 + 880 &= 3520 \\ 5324 + 1331 + 1331 &= 7986 \\ 1936 + 968 + 968 &= 3872 \end{aligned}$$

Druhý příklad:

$$\begin{aligned} 5000 + 1000 + 1000 &= 7000 \\ 1430 + 285 + 285 &= 2000 \\ 5417 + 1083 + 1083 &= 7583 \\ 1583 + 316 + 316 &= 2215 \\ 5869 + 1173 + 1173 &= 8215 \\ 1715 + 342 + 342 &= 2399 \\ 6358 + 1271 + 1271 &= 8900 \\ 1858 + 371 + 371 &= 2600 \end{aligned}$$

Seřaďme výsledky do přehledné tabulky: (viz tabulku 1 v příloze)

Základem této tabulky je tabulka uváděná v Leninově práci O tzv. otázce trhů⁴ s některými změnami v řazení číselných údajů. V Leninově tabulce je totiž v tomto smyslu určitá nepřesnost (která ovšem nemá podstatný význam pro závěry, které z ní Lenin vyvozuje).

Lenin uvádí v prvním roce výroby hodnotu vyrobených výrobních prostředků pro výrobní prostředky 4000, hodnotu vyrobených výrobních prostředků pro spotřební předměty 2000 a hodnotu vyrobených spotřebních předmětů 3000. Opomíjí přitom skutečnost, že již produkt prvního roku výroby ve skupině I musí obsahovat výrobní prostředky takového druhu a rozsahu, jaké budou jednotlivé skupiny potřebovat k uskutečnění rozšířené reprodukce v dalším roce výroby. To znamená, že již v prvním roce výroby musí být ve skupině I vyrobeno výrobních prostředků pro výrobní prostředky v hodnotě 4450 a výrobních prostředků pro spotřební předměty v hodnotě 1550 — tedy celkem výrobních prostředků v hodnotě 6000. Hodnota vyrobených spotřebních předmětů je 3000.

Výrobní prostředky pro výrobní prostředky v hodnotě 4000 a výrobní prostředky pro spotřební předměty v hodnotě 1500 použité v prvním roce výroby jsou výsledkem výrobního procesu ve skupině I v předcházejícím roce.

Tabulka uváděná Leninem bude pak, po doplnění o údaje o celkové výrobě výrobních prostředků, vypadat takto:

	Výrobní prostředky						Spotřební předměty		Celý společn. produkt	
	pro vyr. prostř.	%	pro spotř. předměty	%	celkem	%		%		%
Původ. stav	4000		1500		5500					
1. rok	4450	100	1550	100	6000	100	3000	100	9 000	100
2. rok	4950	111	1600	103	6550	109	3070	102	9 620	107
3. rok	5467,5	123	1632,5	105	7100	118	3132	104	10 232	114
4. rok					7657,5	128	3170,5	106	10 828	120

Vraťme se k „tabulce 1“.

Tabulka je ve své druhé části doplněna některými údaji důležitými pro další rozbor.

Vysvětlení značek (pokud nejsou běžné):

ma — akumulovaná část nadhodnoty,

mc — část nadhodnoty akumulovaná ke konstantnímu kapitálu,

mv — část nadhodnoty akumulovaná k variabilnímu kapitálu,

A — norma akumulace (poměr akumulované části nadhodnoty k celé nadhodnotě),

α — koeficient změny normy akumulace.

Z jakých předpokladů Marx v reprodukčních schématech vychází?

V obou příkladech Marx předpokládá, že se nemění míra nadhodnoty ($m' = 1$) a že se nemění organické složení kapitálu. V prvním příkladě zůstává organické složení kapitálu ve skupině I 4 : 1, ve skupině II 2 : 1. V druhém příkladě zůstává organické složení kapitálu v obou skupinách 5 : 1.

Pokud jde o další předpoklady, jsou v obou příkladech odlišné.

1. příklad:

Norma akumulace ve skupině I se nemění ($A^I = 0,5$), norma akumulace ve skupině II se ve druhém roce mění, v dalších letech již zůstává stejná ($A_2^{II} = 0,2$; $A_3^{II} = A_4^{II} = \dots = 0,3$). Změna normy akumulace ve skupině II je dána tím, že poměr konstantních kapitálů akumulovaných v prvním roce ve skupině I a II je větší než poměr původně vložených konstantních kapitálů v obou skupinách ($mc^I : mc^{II} > c^I : c^{II}$), zatímco v dalším roce se poměr akumulovaných konstantních kapitálů a do výroby vložených konstantních kapitálů vyrovnává a zůstává nadále stejný. Koeficient změny normy akumulace ve skupině II je v druhém roce 1,5, v dalších letech zůstává vzhledem k původní normě akumulace 1,5, vzhledem k normě akumulace v druhém roce se rovná 1.

Jaké závěry lze z 1. příkladu vyvodit, pokud jde o tempo růstu I. a II. skupiny?

Především musíme rozlišit dva případy — porovnáváme-li totiž růst výroby se stavem výroby v prvním nebo v druhém roce.

Vezmeme-li stav výroby v 1. roce jako 100 %, vidíme, že tempo růstu výroby ve skupině I je rychlejší než tempo růstu výroby ve skupině II, přičemž tempo růstu výroby výrobních prostředků pro výrobní prostředky i pro spotřební předměty je stejné.

Situace se změní, vezmeme-li stav výroby v 2. roce jako 100 %. Pak je tempo růstu výroby v obou skupinách stejné.

Z uvedeného příkladu zatím vidíme, že při neměnicím se organickém složení kapitálu se rozvíjí výroba v obou skupinách stejným tempem tehdy, jestliže se nově akumulovaný konstantní kapitál dělí mezi obě dvě skupiny v témž poměru, v němž se mezi ně dělí původně vložený konstantní kapitál. To znamená, jestliže $mc^I : mc^{II} = c^I : c^{II}$.

Je-li poměr $mc^I : mc^{II} > c^I : c^{II}$, roste výroba ve skupině I rychleji než ve skupině II.

Bylo by jistě zajímavé sledovat, jak by se vyvíjela výroba v případě, kdyby nedošlo v druhém roce k vyrovnání poměrů $mc^I : mc^{II} = c^I : c^{II} = 2,7$ a poměr $mc^I : mc^{II}$ zůstal roven 4.

Sledujme tento vývoj:

$$4000 + 1000 + 1000 = 6000$$

$$1500 + 750 + 750 = 3000$$

$$4400 + 1100 + 1100 = 6600$$

$$1600 + 800 + 800 = 3200$$

$$4880 + 1220 + 1220 = 7320$$

$$1720 + 860 + 860 = 3440$$

$$5456 + 1364 + 1364 = 8184$$

$$1864 + 932 + 932 = 3728$$

Výsledky seřadíme opět do tabulky: (viz příloženou tabulku 2 a)

Srovnáme-li obě tabulky, vidíme, že v případě, zůstane-li poměr $mc^I : mc^{II}$ trvale větší než poměr $c^I : c^{II}$, poroste celková výroba rychleji, přičemž nejrychleji poroste výroba výrobních prostředků pro výrobní prostředky, pomaleji výroba výrobních prostředků pro spotřební předměty a nejpomaleji výroba spotřebních předmětů. Proces rozšířené reprodukce je v tomto případě podmíněn stálým růstem normy akumulace.

Z rozboru vidíme, že za určitých podmínek můžeme i při neměnicím se organickém složení kapitálu vyvodit přednostní růst skupiny I před skupinou II.

2. příklad:

V druhém případě Marx opět předpokládá,⁸ že norma akumulace ve skupině I se nemění ($A^I = 0,5$), ve skupině II se norma akumulace ve druhém roce mění a v dalších letech zůstává stejná jako ve skupině I ($A_1^{II} = 0,65$; $A_2^{II} = A_3^{II} = \dots = 0,5$).

Změna normy akumulace ve skupině II je dána tím, že poměr konstantního kapitálu akumulovaného v prvním roce ve skupině I ke konstantnímu kapitálu akumulovanému v témž roce ve skupině II je menší než poměr původně vložených konstantních kapitálů v obou skupinách ($mc^I : mc^{II} < c^I : c^{II}$), zatímco v dalším roce se poměr akumulovaných konstantních kapitálů a do výroby vložených konstantních kapitálů vyrovnává a zůstává nadále stejný. Koeficient změny normy akumulace je v druhém roce 0,77, v dalších letech zůstává vzhledem k původní normě akumulace 0,77, vzhledem k normě akumulace v druhém roce se rovná 1.

Jaké závěry lze vyvodit z 2. příkladu, pokud jde o tempo růstu výroby ve skupině I a II.

Opět musíme rozlišit dva případy — zda porovnááme růst výroby se stavem výroby v prvním nebo v druhém roce.

Vezmeme-li stav výroby v 1. roce jako 100 %, vidíme, že tentokrát je tempo růstu výroby ve skupině II rychlejší než tempo růstu výroby ve skupině I, přičemž tempo růstu výroby výrobních prostředků pro výrobní prostředky i pro spotřební předměty zůstává stejné.

Situace se opět změní, vezmeme-li stav výroby v 2. roce jako 100 %. Tempo růstu výroby bude pak opět v obou skupinách stejné.

Z tohoto příkladu vidíme, že v případě, je-li poměr ($mc^I : mc^{II} < c^I : c^{II}$), může růst (při neměnicím se organickém složení kapitálu) výroba ve skupině II rychleji než ve skupině I.

Bude opět zajímavé sledovat, jak by se vyvíjela výroba v případě, kdyby nedošlo k vyrovnání poměrů $mc^I : mc^{II} = c^I : c^{II} = 3,42$ a poměr $mc^I : mc^{II}$ by zůstal roven 2,73.

Sledujme tento vývoj:

$$5000 + 1000 + 1000 = 7000$$

$$1430 + 285 + 285 = 2000$$

$$5417 + 1038 + 1083 = 7583$$

$$1583 + 316 + 316 = 2215$$

$$5844 + 1168 + 1168 = 8180$$

$$1739 + 347 + 347 = 2433$$

$$6281 + 1255 + 1255 = 8791$$

$$1899 + 379 + 379 = 2657$$

Výsledky seřaďme opět do tabulky: (viz příloženou tabulku 2 b)

Srovnáme-li obě tabulky, vidíme, že v případě, zůstane-li poměr $mc^I : mc^{II}$ trvale menší než poměr $c^I : c^{II}$, poroste celková výroba o něco pomaleji. Nejvíce se zpomalí růst výroby výrobních prostředků pro výrobní prostředky. Růst výroby výrobních prostředků pro spotřební předměty se o něco zrychlí. Nejvíce se zrychlí růst výroby spotřebních předmětů. Celkově se růst výroby ve skupině I zpomalí, ve skupině II se zrychlí. Výroba ve skupině II poroste rychleji než ve skupině I.

Proces rozšířené reprodukce je v tomto případě podmíněn stálým, avšak zpomalujícím se poklesem normy akumulace. Celková akumulovaná částka však přitom stále roste.

Z rozboru vidíme, že za určitých podmínek může při neměnicím se organickém složení kapitálu docházet k rychlejšímu tempu růstu skupiny II ve srovnání se skupinou I, aniž se tím naruší možnost uskutečnění rozšířené reprodukce.

Z á v ě r t ě t o č á s t i r o z b o r u

Při neměnicím se organickém složení kapitálu a neměnicí se míře nadhodnoty můžeme vyvodit možnost uskutečnění rozšířené reprodukce za předpokladu rychlejšího tempa růstu výroby jak v I., tak i v II. skupině.

Rovná-li se poměr kapitálů v obou skupinách vložených poměru kapitálů v obou skupinách akumulovaných, je tempo růstu výroby v obou skupinách stejné a norma akumulace je stálá. (Přitom nemusí být norma akumulace v obou skupinách stejná, jak je vidět z 1. příkladu.)

Je-li poměr akumulovaného kapitálu ve skupině I k akumulovanému kapitálu ve skupině II větší než poměr vloženého kapitálu ve skupině I k vloženému kapitálu ve skupině II, je tempo růstu výroby ve skupině I rychlejší než tempo růstu výroby ve skupině II. Přitom norma akumulace v obou skupinách roste.

Je-li poměr akumulovaného kapitálu ve skupině I k akumulovanému kapitálu ve skupině II menší než poměr vloženého kapitálu ve skupině I k vloženému kapitálu ve skupině II, je tempo růstu výroby ve skupině II rychlejší než tempo růstu výroby ve skupině I. Přitom norma akumulace v obou skupinách klesá.

Celková akumulovaná částka může přitom ve všech případech vzrůstat.

Při dosavadním rozboru jsme vycházeli z Marxových schémat, tzn. předpokládali jsme neměnící se organické složení kapitálu. Zbývá prozkoumat podmínky rozšířené reprodukce při měnícím se organickém složení kapitálu. I nadále budeme předpokládat, že míra nadhodnoty se nemění a je $m' = 1$.

Prozkoumáme nejprve možnost uskutečnění rozšířené reprodukce při stejném tempu růstu výroby ve skupině I i II a při současném růstu organického složení společenského kapitálu.

Zvolme tři příklady:

$$\begin{aligned} 6000 + 3000 + 3000 &= 12000 \\ 3600 + 1800 + 1800 &= 7200 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 6000 + 3000 + 3000 &= 12000 \\ 3600 + 1800 + 1800 &= 7200 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 7500 + 3300 + 3300 &= 14100 \\ 4500 + 1980 + 1980 &= 8460 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 7500 + 3450 + 3450 &= 14400 \\ 4500 + 2070 + 2070 &= 8640 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 8812 + 3563 + 3563 &= 15938 \\ 5287 + 2138 + 2138 &= 9563 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 9000 + 3900 + 3900 &= 16800 \\ 5400 + 2340 + 2340 &= 10080 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 6000 + 3000 + 3000 &= 12000 \\ 3600 + 1800 + 1800 &= 7200 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 7500 + 3500 + 3500 &= 14500 \\ 4500 + 2100 + 2100 &= 8700 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} 9062 + 4021 + 4021 &= 17104 \\ 5438 + 2412 + 2412 &= 10262 \end{aligned}$$

Výsledky seřadíme opět do tabulky: (viz příloženou tabulku 3)

Ve všech třech příkladech vycházíme z těchto předpokladů: Míra nadhodnoty se rovná 1. Organické složení kapitálu ve skupině I i II je stejné a v průběhu rozšířené reprodukce se stále zvyšuje. Organické složení akumulovaného kapitálu je vyšší než organické složení původně vloženého kapitálu, je v obou skupinách stejné a v průběhu rozšířené reprodukce se nemění. Norma akumulace i koeficient její změny jsou v obou skupinách stejné.

Jednotlivé příklady se liší od sebe tím, že organické složení akumulovaného kapitálu je v nich různé (5; 3,3; 3).

Jaké závěry lze z tabulek vyvodit, pokud jde o tempo růstu I. a II. skupiny?

Výroba roste ve všech třech případech v obou skupinách stejným tempem. Proces rozšířené reprodukce je podmíněn stálým, avšak zpomalujícím se poklesem normy akumulace.

V prvním případě vede pokles normy akumulace k stálému poklesu celkové akumulované částky, v druhém případě zůstává akumulovaná částka ve všech obdobích stejná a ve třetím případě i přes pokles normy akumulace celková akumulovaná částka stále roste.

Lze tedy říci, že za určitých podmínek může docházet k rozšířené reprodukci i při zvyšujícím se organickém složení kapitálu a stejném tempu růstu výroby ve skupině I i II. Proces rozšířené reprodukce je v tomto případě podmíněn stálým, avšak zpomalujícím se poklesem normy akumulace. Celková akumulovaná částka se však přitom může zvětšovat.

Nyní prozkoumejme možnost uskutečnění rozšířené reprodukce při rychlejším

tempu růstu výroby ve skupině II a při současném růstu organického složení společenského kapitálu.

Zvolme opět tři příklady:

$9000 + 4000 + 4000 = 17000$	$9000 + 4000 + 4000 = 17000$
$4800 + 2400 + 2400 = 9600$	$4800 + 2400 + 2400 = 9600$
$11000 + 4500 + 4500 = 20000$	$11000 + 4600 + 4600 = 20200$
$6000 + 2700 + 2700 = 11400$	$6000 + 2760 + 2760 = 11520$
$12875 + 4969 + 4969 = 22813$	$13000 + 5200 + 5200 = 23400$
$7125 + 2981 + 2981 = 13087$	$7200 + 3120 + 3120 = 13440$
$9000 + 4000 + 4000 = 17000$	
$4800 + 2400 + 2400 = 9600$	
$11000 + 4700 + 4700 = 20400$	
$6000 + 2820 + 2820 = 11640$	
$13125 + 5445 + 5445 = 24015$	
$7275 + 3266 + 3266 = 13807$	

Výsledky opět seřaďme do tabulky: (viz příloženou tabulku 4)

Ve všech třech případech vycházíme z těchto předpokladů:

Míra nadhodnoty se rovná 1. Organické složení kapitálu je ve skupině I vyšší než ve skupině II a v průběhu rozšířené reprodukce se v obou skupinách stále zvyšuje. Organické složení akumulovaného kapitálu je vyšší než organické složení původně vloženého kapitálu, je v obou skupinách stejné a v průběhu rozšířené reprodukce se nemění. Norma akumulace i koeficient její změny jsou v obou skupinách stejné.

Jednotlivé příklady se liší od sebe opět tím, že organické složení akumulovaného kapitálu je v nich různé (4; 3,3; 2,86).

Jaké závěry lze z tabulek vyvodit, pokud jde o tempo růstu I. a II. skupiny?

Ve všech třech případech roste výroba ve skupině II rychleji než ve skupině I. Přitom výroba výrobních prostředků pro spotřební předměty roste stejným tempem jako výroba spotřebních předmětů. Výroba výrobních prostředků pro výrobní prostředky roste pomaleji. Proces rozšířené reprodukce je opět podmíněn stálým, avšak zpomalujícím se poklesem normy akumulace.

V prvním případě vede pokles normy akumulace k stálému poklesu celkové akumulované částky, v druhém případě zůstává akumulovaná částka ve všech obdobích stejná a ve třetím období i přes pokles normy akumulace celková akumulovaná částka stále roste.

Lze tedy říci, že za určitých podmínek může docházet při rozšířené reprodukci k zvyšování organického složení společenského kapitálu i při rychlejším tempu růstu výroby ve skupině II. Dochází přitom k poklesu normy akumulace. Celková akumulovaná částka se však i v tomto případě může zvyšovat.

Dále si všimněme, jaký vliv má na průběh rozšířené reprodukce různé organické složení kapitálu akumulovaného ve skupině I a ve skupině II.

Doposud jsme stále předpokládali, že organické složení akumulovaného kapitálu je v obou skupinách stejné; nyní předpokládejme, že při neměnicí se míře nadhodnoty a počáteční stejné normě akumulace je organické složení kapitálu

akumulovaného ve skupině I vyšší než organické složení kapitálu akumulovaného ve skupině II.

Zvolme příklad:

$$6000 + 3000 + 3000 = 12000$$

$$3600 + 1800 + 1800 = 7200$$

$$7536 + 3464 + 3464 = 14464$$

$$4464 + 2136 + 2136 = 8736$$

$$9113 + 3940 + 3940 = 16993$$

$$5351 + 2481 + 2481 = 10313$$

Výsledky opět seřadíme do tabulky: (viz příloženou tabulku 5)

V tomto příkladě vycházíme z podobných předpokladů jako v příkladě 3 c. Předpokládáme, že původní organické složení kapitálu je v obou skupinách stejné a norma akumulace je v prvním roce rozšířené reprodukce také v obou skupinách stejná ($A = 0,67$). Rozdíl je v tom, že organické složení akumulovaného kapitálu je ve skupině I vyšší než ve skupině II ($o^I = 3,31$; $o^{II} = 2,57$). Tento poměr zůstává zachován i v dalších letech rozšířené reprodukce.

Srovnáme-li tabulku 3c a tabulku 5, vidíme, že tytéž předpoklady, jež měly při stejném organickém složení akumulovaného kapitálu v obou skupinách za následek stejné tempo růstu výroby v obou skupinách, mají při vyšším organickém složení akumulovaného kapitálu ve skupině I za následek rychlejší tempo růstu výroby ve skupině II než ve skupině I. Přitom v rámci skupiny I roste výroba výrobních prostředků pro výrobní prostředky rychleji než výroba výrobních prostředků pro spotřební předměty.

Organické složení kapitálu v obou skupinách roste, přičemž ve skupině I roste rychleji než ve skupině II.

Proces rozšířené reprodukce je opět podmíněn stálým, avšak zpomalujícím se poklesem normy akumulace, přičemž norma akumulace ve skupině II klesá poněkud rychleji než norma akumulace ve skupině I. Celková akumulovaná částka přitom však stále roste.

Z á v ě r t ě t o č á s t i r o z b o r u

Předpokládáme-li neměnicí se míru nadhodnoty, v obou skupinách stejné organické složení akumulovaného kapitálu, stejnou normu akumulace i stejný koeficient její změny, můžeme i při zvyšujícím se organickém složení kapitálu vyvodit možnost uskutečnění rozšířené reprodukce i za předpokladu stejného nebo i rychlejšího růstu skupiny II ve srovnání se skupinou I. Norma akumulace přitom v obou případech klesá. Celková akumulovaná částka však může v obou případech vzrůstat.

Předpokládáme-li ve skupině I vyšší organické složení akumulovaného kapitálu než ve skupině II, dochází za jinak stejných podmínek k rychlejšímu růstu skupiny II, přičemž norma akumulace ve skupině II klesá rychleji než ve skupině I. Celková akumulovaná částka může přitom vzrůstat.

Zbývá ještě vyvodit, za jakých podmínek dochází k růstu či k poklesu celkové akumulované částky. Z tabulek vidíme, že hranicí je určité organické složení akumulovaného kapitálu. Stanovení této hranice však přesahuje možnosti této empi-

rické části rozboru a můžeme je uskutečnit jedině v rámci obecného rozboru problému. Jedině obecným rozbořem můžeme také určit obecnou závislost mezi tempem růstu skupiny I a II a organickým složením kapitálu v obou skupinách.⁵

*

Vycházíme-li z dosavadního rozboru, zdá se, že uskutečnění rozšířené reprodukce za předpokladu rychlejšího tempa růstu skupiny II, ať již při neměnicím se nebo rostoucím organickém složení kapitálu, je podmíněno poklesem normy akumulace.

I když pokles normy akumulace je reálným předpokladem zejména v období rozvinutého kapitalistického způsobu výroby, prozkoumejme, zda neexistuje možnost tento pokles normy akumulace brzdít.

Dosud jsme vycházeli z předpokladu, z něhož vychází i Lenin ve své práci O tzv. otázce trhů, že se nemění míra nadhodnoty. Nyní prozkoumejme průběh rozšířené reprodukce při rychlejším tempu růstu výroby ve skupině II a při současném růstu organického složení společenského kapitálu za předpokladu, že se zvyšuje míra nadhodnoty.

Zvolme příklad:

900 + 400 + 400 = 1700	1925 + 708 + 1034 = 3667
480 + 240 + 240 = 960	1095 + 425 + 620 = 2140
1100 + 460 + 506 = 2066	2329 + 829 + 1335 = 4493
600 + 276 + 304 = 1180	1338 + 498 + 802 = 2638
1329 + 529 + 640 = 2498	2845 + 984 + 1742 = 5571
737 + 317 + 384 = 1438	1648 + 591 + 1046 = 3285
1599 + 610 + 811 = 3020	3519 + 1186 + 2313 = 7018
899 + 366 + 487 = 1752	2052 + 712 + 1388 = 4152

Výsledky opět seřaďme do tabulky: (viz přiloženou tabulku 6)

V tomto příkladě probíhá reprodukce v 1. roce za stejných podmínek jako v příkladě uvedeném v tabulce 4b.

V dalších letech se však průběh odlišuje. Zatímco v příkladě uvedeném v tabulce 4b, v němž předpokládáme neměnicí se míru nadhodnoty, norma akumulace poměrně rychle klesá a celková akumulovaná částka stagnuje, v případě uvedeném v tabulce 6, kde předpokládáme rostoucí míru nadhodnoty, norma akumulace klesá mnohem pomaleji a akumulovaná částka rychle roste. Dokonce v 7. roce se pokles normy akumulace zastavuje a v dalších letech již i norma akumulace roste.

Pokud jde o růst výroby, je tempo růstu skupiny II rychlejší než tempo růstu skupiny I. Výroba spotřebních předmětů a výroba výrobních prostředků pro spotřební předměty rostou stejným tempem, výroba výrobních prostředků pro výrobní prostředky roste pomaleji.

Z á v ě r t é t o č á s t i r o z b o r u

Předpokládáme-li v obou skupinách stejné organické složení akumulovaného kapitálu, stejnou normu akumulace i stejný koeficient její změny a předpokládá-

me-li, že míra nadhodnoty se stále zvyšuje, můžeme vyvodit možnost uskutečnění rozšířené reprodukce za předpokladu rychlejšího růstu skupiny II ve srovnání se skupinou I i při zvyšujícím se organickém složení společenského kapitálu. Pokles normy akumulace je přitom růstem míry nadhodnoty brzděn — dokonce na určitém stupni růstu míry nadhodnoty se může tento pokles zastavit a norma akumulace, i za předpokladu zvyšujícího se organického složení kapitálu a rychlejšího růstu skupiny II, může vzrůstat. Celková akumulovaná částka rychle roste.

Z á v ě r c e l é h o r o z b o r u

Zůstává ještě mnoho vztahů, jež je třeba rozebrat a objasnit, avšak některé závěry lze formulovat již na základě tohoto rozboru.

Rozšířená reprodukce je i při růstu organického složení společenského kapitálu teoreticky možná nejen za předpokladu stejného tempa růstu výroby v obou skupinách, ale i za předpokladu rychlejšího tempa růstu výroby ve skupině II než ve skupině I.

Proces rozšířené reprodukce je za těchto podmínek provázen poklesem normy akumulace, přičemž celková akumulovaná částka se může za určitých předpokladů zvětšovat. Pokles normy akumulace může být brzděn zvyšováním míry nadhodnoty.

Rozbor nasvědčuje tomu, že vyšší organické složení původně vloženého kapitálu ve skupině I, jakož i vyšší organické složení akumulovaného kapitálu ve skupině I má za následek — při přibližně stejné normě akumulace v obou skupinách — rychlejší tempo růstu výroby ve skupině II než ve skupině I.

POZNÁMKY

¹ *Lenin*: O tak zvané otázce trhů. Spisy sv. 1, str. 97. Svoboda, Praha 1961.

² *Tamtéž*, str. 93.

³ *Marx*: Kapitál II, str. 532—542, SNPL, Praha 1954.

⁴ *Lenin*: Spisy, sv. 1, str. 95.

⁵ Tento článek je první částí rozsáhlejší studie.

К НЕКОТОРЫМ ОБЩИМ ТЕОРЕТИЧЕСКИМ ВОПРОСАМ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ТЕМПОВ РОСТА I И II ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ПРИ РАСШИРЕННОМ ВОСПРОИЗВОДСТВЕ

В этой статье речь идет о некоторых теоретических возможностях осуществления расширенного воспроизводства при растущем органическом строении капитала.

В первой части этой работы автор разбирает Марксовую схему расширенного воспроизводства и делает заключение, что при неизменяющемся органическом строении капитала и при неизменной степени прибавочной стоимости расширенное воспроизводство является возможным при более быстром темпе роста производства в I а также и во II подразделениях в которой из них растет производство быстрее, зависит от того, если соотношение первоначально инвестированного капитала в обоих подразделениях больше или меньше чем соотношение в обоих подразделениях накопленного капитала.

Во второй части статьи автор разбирает возможность осуществления расширенного воспроизводства при растущем органическом строении капитала в условиях одинакового темпа роста производства в обоих подразделениях в условиях более быстрого роста производства в II подразделении. Автор приходит к заключению, что и в таком случае является воз-

можным в определенных условиях доказать возможность расширенного воспроизводства. Оно сопровождается снижением нормы накопления, причем общая сумма накопления может при определенных предпосылках возрасти.

Далее автор обращает внимание на влияние разного органического строения капитала накопленного в I и II подразделениях на расширенное воспроизводство и приходит к заключению, что высшее органическое строение капитала в I подразделении запрячывает более быстрый темп роста производства во II подразделении, причем норма накопления опять падает, но общая сумма накопления возрастает.

В последней части работы автор анализирует, какое влияние имеет на процесс воспроизводства рост степени прибавочной стоимости и приходит к заключению, что этот рост тормозит снижение нормы накопления и может его остановить, так что норма накопления растет потом и в условиях растущего органического строения капитала и более быстрого темпа роста производства во II подразделении.

Перевел И. Михек

Přívodní stav	Výrobní prostředky			Společenské prostředky		Celý společenský produkt			Vložený kapitál		Akumulovaný kapitál													
	pro výrobní prostředky	%	pro spotřební předměty	%	celkem	%	C ¹ : C ¹¹	Skupina	0	v = m	organické složení	organické složení	mc	mv	ma	A	a	celkem ma	%	1 ¹¹ : 1 ¹²				
První příklad.																								
Přívodní stav	4000	1500	5500																					
1. rok	4400	100	1600	100	6000	100	3000	100	9 000	100	2,67	I	4000	1000	4	4	400	100	500	0,5		650	100	4
		110		110		110		106,7		108,9		II	1500	750	2	2	100	50	150	0,2				123,1
2. rok	4840	100	1700	100	6600	100	3200	100	9800	100	2,75	I	4400	1100	4	4	440	110	550	0,5		790	100	2,75
		121		121		121		117,3		119,8		II	1600	800	2	2	160	80	240	0,3				133,7
3. rok	5324	110	1936	110	7260	110	3520	110	10 780	110	2,75	I	4840	1210	4	4	484	121	605	0,5		869	133,7	2,75
		110		110		110		110		131,9		II	1760	880	2	2	176	88	264	0,3	1,5			147,1
4. rok	5856	121	2129	121	7986	121	3872	121	11 858	121	2,75	I	5324	1331	4	4	532	133	665	0,5	1,5	956	121	2,75
		121		121		121		121		121		II	1936	968	2	2	194	97	291	0,3	1			121
Druhý příklad.																								
Přívodní stav	5000	1430	6430																					
1. rok	5417	100	1583	100	7000	100	2000	100	9 000	100	3,5	I	5000	1000	5	5	417	83	500	0,5		684	100	2,73
		108,3		108,3		108,3		110,7		109,9		II	1430	295	5	5	153	31	184	0,65				109,4
2. rok	5369	100	1715	100	7583	100	2215	100	9 798	100	3,42	I	5417	1083	5	5	452	90	542	0,5		700	100	3,42
		117,4		117,4		117,4		119,9		117,9		II	1583	316	5	5	132	26	158	0,5	0,77			100
3. rok	6358	108,3	1858	108,3	8215	108,3	2399	108,3	10 614	108,3	3,42	I	5369	1173	5	5	489	98	587	0,5		759	111	3,42
		127,1		127,1		127,1		130		127,8		II	1715	342	5	5	143	29	172	0,5	0,77			108,4
4. rok	6887	117,4	2013	117,4	8900	117,4	2600	117,4	11 500	117,4	3,42	I	6358	1271	5	5	539	106	635	0,5		821	120	3,42
		117,4		117,4		117,4		117,4		117,4		II	1858	371	5	5	155	31	186	0,5	0,77			117,3

Tabulka 2

	Výrobní prostředky			Spotřební předměty	Celý společen- ský produkt	c ^I : c ^{II}	Skupina	Vložený kapitál		Akumulovaný kapitál						celkem ma	%	m ^I c ^I : m ^{II} c ^{II}			
	pro výrobní prostředky	pro spotřební předměty	celkem					c	m = $\sum$ λ	organické složení	organické složení	mc	mv	ma	A				a		
Převodní stav	4000	1500	5500																		
1. rok	4400	100	1600	100	6000	100	3000	100	9000	100	2,67	I 4000 1000 4 4 400 100 500 0,5					650	100	4		
												II 1500 750 2 2 100 50 150 0,2									
2. rok	4880	110,9	1720	107,5	6600	110	3200	106,7	9800	108,9	2,75	I 4400 1100 4 4 480 120 600 0,545						780	120	4	
												II 1600 800 2 2 120 60 180 0,225									
3. rok	5456	124	1864	116,5	7320	122	3440	114,7	10760	119,5	2,84	I 4880 1220 4 4 576 144 720 0,59							936	144	4
												II 1720 860 2 2 144 72 216 0,25									
4. rok	6147	139,7	2037	127,3	8184	136,4	3728	124,3	11912	132,4	2,93	I 5456 1364 4 4 691 173 864 0,63							1124	173	4
												II 1864 932 2 2 173 87 260 0,28							1,4		
Převodní stav	5000	1433	6430																		
1. rok	5417	100	1583	100	7000	100	2000	100	9000	100	3,5	I 5000 1000 5 5 417 89 500 0,5							684	100	2,73
												II 1430 285 5 5 153 31 184 0,65									
2. rok	5844	107,9	1739	109,9	7583	108,3	2215	110,7	9798	108,9	3,42	I 5417 1083 5 5 427 85 512 0,47							699	102,2	2,73
												II 1583 316 5 5 156 31 187 0,59									
3. rok	6281	115,9	1893	120	8180	116,7	2433	121,6	10613	117,9	3,36	I 5844 1168 5 5 437 87 524 0,45							716	104,7	2,73
												II 1739 347 5 5 160 32 192 0,55									
4. rok	6728	124,2	2063	130,3	8791	125,6	2657	132,8	11448	127,2	3,31	I 6281 1255 5 5 447 89 536 0,43							733	107,2	2,73
												II 1893 379 5 5 164 33 197 0,52									

a)

b)

Převodní stav	Výrobní prostředky			Spotřební předměty	Celý spotřebovaný produkt	Vložený kapitál			Akumulovaný kapitál												
	pro výrobní prostředky	%	pro spotřební předměty			%	celkem	%	Skupina	c	B = A	organické složení	organické složení	mc	mv	ma	A	a	Celkem ma	%	
6 000			3600		9 600																
1. rok	7 500	100	4500	100	12 000	100	7 200	100	19 200	100	I 6000 II 3600	3000 1800	2	3,3	1500 900	450 270	1950 1170	0,65		3120	100
2. rok	9 000	120	5400	120	14 400	120	8 640	120	23 040	120	I 7500 II 4500	3450 2070	2,17	3,3	1500 900	450 270	1950 1170	0,565	0,87	3120	100
3. rok	10 500	140	6300	140	16 800	140	10 080	140	26 880	140	I 9000 II 5400	3900 2340	2,31	3,3	1500 900	450 270	1950 1170	0,5	0,77	3120	100
Převodní stav	6 000		3600		9 600																
c)																					
1. rok	7 500	100	4500	100	12 000	100	7 200	100	19 200	100	I 6000 II 3600	3000 1800	2	3	1500 900	450 270	1950 1170	0,67		3200	100
2. rok	9 062	120,8	5438	120,8	14 500	120,8	8 700	120,8	23 200	120,8	I 7500 II 4500	3500 2 100	2,14	3	1562 936	452 276	2083 1250	0,595	0,89	3383	104,2
3. rok	10 690	142,5	6414	142,5	17 104	142,5	10 262	142,5	27 866	142,5	I 9062 II 5438	4021 2412	2,25	3	1623 976	542 326	2170 1302	0,54	0,91	3472	108,5
Převodní stav	6 000		3600		9 600																
a)																					
1. rok	7 500	100	4500	100	12 000	100	7 200	100	19 200	100	I 6000 II 3600	3000 1800	2	5	1500 900	450 270	1800 1060	0,6		2860	100
2. rok	8 812	117,5	5287	117,5	14 100	117,5	8 460	117,5	22 560	117,5	I 7500 II 4500	3300 1980	2,27	5	1312 787	263 158	1575 945	0,48	0,8	2520	87,5
3. rok	9 962	132,8	5977	132,8	17 548	132,8	9 563	132,8	25 501	132,8	I 8612 II 5872	3563 2138	2,47	5	1150 690	230 136	1390 828	0,39	0,65	2208	76,7
b)																					

	Výrobní prostředky			Spotřební předměty	Celý společen- ský produkt	Skupina	Vložený kapitál		Akumulovaný kapitál																
	pro výrobní prostředky	pro spotřební předměty	%				celkem	%	m	=	n	organické složení	organické složení	mc	mv	ma	Δ	α	celkem ma	%					
Původní stav	9 000	4800	13 800																						
1. rok	11 000	100	6000	100	17 000	100	9 600	100	26 600	100	I	9 000	4000	2,25	2,86	2000	500	2500	1900	300	1500	0,625		4000	100
2. rok	12 875	117	7125	118,7	20 000	117,6	11 400	116,7	31 400	118	I	11 000	4500	2,44	2,86	1875	469	2344	1575	469	2344	0,52	0,83	3750	98,7
3. rok	14 633	133	8180	136,3	22 813	134,2	13 087	136,3	35 900	135	II	12 875	4969	2,59	2,86	1758	440	2198	1055	264	1319	0,44	0,7	3517	87,9

a)

	Výrobní prostředky			Spotřební předměty	Celý společen- ský produkt	Skupina	Vložený kapitál		Akumulovaný kapitál																									
	pro výrobní prostředky	pro spotřební předměty	%				celkem	%	m	=	n	organické složení	organické složení	mc	mv	ma	Δ	α	celkem ma	%														
Původní stav	9 000	4800	13 800																															
1. rok	11 000	100	6000	100	17 000	100	9 600	100	26 600	100	I	9 000	4000	2,25	2,86	2000	600	2600	1200	860	1560	2000	600	2600	0,65		4160	100						
2. rok	13 000	118,2	7200	120	20 200	118,8	11 520	120	31 720	119,2	I	11 000	4600	2,39	2,86	2000	860	2860	1200	960	1560	2000	860	2860	0,565	0,87	4160	100						
3. rok	15 000	136,4	8400	140	23 400	137,6	13 440	140	36 840	138,5	II	13 000	5200	2,5	2,86	2000	600	2600	1200	960	1560	2000	600	2600	0,5	0,77	4160	100						

b)

c)

	Výrobní prostředky			Spotřební předměty	Celý společen- ský produkt	Skupina	Vložený kapitál		Akumulovaný kapitál																								
	pro výrobní prostředky	pro spotřební předměty	%				celkem	%	m	=	n	organické složení	organické složení	mc	mv	ma	Δ	α	celkem ma	%													
Původní stav	9 000	4800	13 800																														
1. rok	11 000	100	6000	100	17 000	100	9 600	100	26 600	100	I	9 000	4000	2,25	2,86	2000	700	2700	1200	490	1620	2125	745	2870	0,61	0,91	4591	106,3					
2. rok	13 125	119,3	7275	121,2	20 400	120	11 640	121,2	32 040	120,5	II	11 000	4700	2,34	2,86	1275	446	1721	1275	446	1721	2260	791	3051	0,56	0,84	4880	113					
3. rok	15 385	139,9	8630	143,8	24 015	141,3	13 807	143,8	37 832	142,2	II	13 125	5445	2,41	2,86	1355	474	1829	1355	474	1829	2260	791	3051	0,56	0,84	4880	113					

Tabulka 5

Převodní stav	Výrobní prostředky				Spotřební předměty		Celý společen-ský produkt		Vložený kapitál				Akumulovaný kapitál					celkem ma	%		
	pro výrobní prostředky	%	pro spotřební předměty	%	celkem	%	celkem	%	Skupina	c	m	=	organické složení	organické složení	mc	mv	ma			A	a
6 000		3600		9 600		7 200		19 200	I	6000	3000	2	3,31	1336	484	2000	0,67			3900	100
1. rok	7 536	100	4464	100	12 000	100	19 200	100	II	3600	1800	2	2,75	964	336	1200	0,67				
2. rok	9 113	120,9	5351	119,9	14 464	120,5	23 200	120,8	I	7536	3464	2,18	3,31	1577	476	2053	0,59	0,88		3985	102,7
3. rok	10 732	142,4	6261	140,3	16 993	141,6	27 306	142,2	II	4464	2136	2,09	2,75	877	345	1252	0,58	0,87		3972	105,4
										I	9113	3940	2,31	3,31	1619	489	2108	0,595	0,8		
										II	5351	2481	2,135	2,75	910	354	1284	0,51	0,76		

Tabulka 6

Převodní stav	Výrobní prostředky				Spotřební předměty		Celý společ.-ský produkt		Vložený kapitál				Akumulovaný kapitál							celkem ma	%	
	pro výrobní prostředky	%	pro spotřební předměty	%	celkem	%	celkem	%	Skupina	C	V	m	organické složení	míra nadhodnoty	organické složení	mc	mv	ma	A			a
900		480		1380		960		100	I	900	400	400	2,25	1	200	60	260	0,65			416	100
1. rok	1100	100	600	100	1700	100	100	100	II	480	240	240	2		190	36	156					
2. rok	1329	121	737	123	2066	121,5	1180	123	I	1100	460	506	2,39	1,1	239	69	298	0,59	0,91	476	114	
3. rok	1539	145	899	150	2498	147	1438	150	II	600	276	304	2,17	3,3	137	41	178					
4. rok	1025	175	1095	182,5	3020	178	1752	182,5	I	1329	529	640	2,51	1,21	270	81	351	0,55	0,85	552	135	
5. rok	2329	212	1338	223	3867	216	2140	223	II	1539	610	811	2,62	1,33	162	49	211					
6. rok	2845	259	1648	275	4493	264	2638	275	I	899	366	487	2,46	1,46	326	98	424	0,52	0,8	679	163	
7. rok	3519	320	2052	342	5571	328	3285	342	II	1925	708	1034	2,72	1,46	196	59	255					
8. rok	4423	402	2585	432,5	7018	413	4152	432,5	I	1095	425	630	2,58	1,46	404	121	525	0,51	0,78	841	202	
									II	2329	829	1335	2,81	1,61	243	73	316					
										I	1338	498	802	2,69	3,3	310	93	403	0,50	0,77	1074	258
									II	2845	984	1742	2,89	3,3	674	202	876	0,50	0,77	1401	337	
										I	3519	1186	2313	2,97	3,3	404	121	525				
									II	4423	1712	1385	2,88	1,95	543	163	706	0,51	0,78	1881	452	